lânik Kalesi'ne kaçtı, Mûsâ Çelebi de kaleyi kuşatma harekâtına başladı. Bundan sonra da İstanbul üzerindeki baskısını daha da arttırdı.

Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelelerinden daima faydalanmayı düşünen İmparator Manuel, şehirde çok az kuvvet olduğu için Mûsâ Çelebi'nin İstanbul'u ele geçirmesinden korkuyordu. Bu amaçla, Bursa'da bulunan Mehmed Çelebi'yi Rumeli'ye geçirmek üzere şehre davet etti. Çelebi Mehmed, Gebze Kadısı Fazlullah'ın İstanbul'a giderek imparatorla anlaşmasından sonra İstanbul üzerinden Rumeli'ye geçti ve Çatalca civarında bulunan İnceğiz'de Mûsâ Çelebi ile savaşa girişti (Ekim 1412). Ancak Mûsâ Çelebi emrindeki 7000 yeniçeriyle Mehmed Çelebi kuvvetlerini mağlûp etti. Mehmed Çelebi çok az bir kuvvetle İstanbul'a kaçıp Bizans gemileriyle Anadolu'ya geçti.

Mûsâ Çelebi bu başarılarına rağmen çevresine ve devlet adamlarına çok sert davranıyordu. Bu sebeple Rumeli beyleri kendisinden yüz çevirmişlerdi. Mûsâ Çelebi'nin başarısında büyük katkıları olan bu beyler kendilerini emniyette görmeyerek Sırplar'la Mûsâ Çelebi aleyhinde anlaştılar. Öte yandan Çelebi Mehmed, Mûsâ'nın başka taraftaki meşguliyetinden faydalanarak tekrar Rumeli'ye geçip onunla savaştıysa da yine başarılı olamadı. Bu ikinci yenilgiden sonra Rumeli beylerinin Mûsâ aleyhine faaliyete geçtiğini öğrenince bu beylere gizlice heber gönderip onları kendi tarafına çekmeye çalıştı. Bir süre sonra akıncı kuvvetleri kumandanı Gazi Evrenos Bey'le birlikte hazırlıklarını tamamladı ve Dulkadıroğlu Nâsırüddin Bey'den de yardımcı kuvvetler alarak yine Bizans gemileriyle Rumeli'ye geçti. Beraberinde bir miktar Rum askeri de vardı. Evrenos Bey ise Sırplar'ı Çelebi Mehmed'in saflarına çekmeyi başardı. Mûsâ Çelebi'nin yanında Beylerbeyi Mihaloğlu Mehmed Bey ile Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey'den başka büyük emîrlerden hiç kimse kalmamıştı. Evrenos Bey'in tavsiyeleriyle hareket eden Mehmed Çelebi önce Kara Halil kumandasındaki öncü kuvvetlerini bozguna uğrattı, daha sonra da Edirne'ye geldi.

Emrindeki beylerin kendisini terketmekte olduğunu gören Mûsâ Çelebi önce Zağra'ya, oradan da Filibe civarındaki Değirmendere'ye çekildi. Nihayet Çelebi Mehmed ile Mûsâ Çelebi kuvvetleri Sofya'nın güneyinde, Samakov kasabası yakınlarındaki Çamurlu sahrasında karşı karşıya geldiler. Yanında bulunan az sayıdaki yeniçerilerle savaşa giren Mûsâ Çelebi büyük bir cesaretle çarpışmasına rağmen kuvvetleri dağıldı ve kendisi de yaralı olarak Eflak'a doğru kaçmak istedi. Ancak onu takip eden Bayezid Paşa, Mihaloğlu Yahşi Bey ve Burak Bey gibi emîrler tarafından yakalanarak Mehmed Çelebi'nin yanına götürüldü ve boğduruldu (5 Temmuz 1413). Naaşı Bursa'ya getirilip babasının türbesine defnedildi. Çelebi Mehmed, hayatta kalan son kardeşi Mûsâ Çelebi'nin de ortadan kalkmasından sonra Edirne'de kendisini Osmanlı Devleti'nin yegâne hükümdarı olarak ilân etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Ducas, *Bizans Tarihi* (trc. Vl. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 47-48, 56-58, 95; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 80-86; Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-tevârîḫ* (*Osmanlı Tarihleri* içinde, Osmanlılar'la ilgili kısım, nşr. Nihal Atsız), İstanbul 1949, s. 58-59; Oruç b. Âdil, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 37-41; Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Londra British Museum, Add., Gr., Mr., 7869'dan çekilmiş olan ve İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Seminer Kitaplığı, nr. K.A. 281'de bulunan fotokopi, vr. 50^a, 51^a, 55^a, 66^a, 68^b, 69^b, 71^a, 71^b, 73^a, 77^b; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), Ankara 1987, II, 426-427, 430-433, 444, 462, 470, 482-485, 487-489, 491-495, 500, 505-507, 514; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, I, 169, 218, 220-224, 226, 228-229, 235, 245-248, 253-255, 257-258, 273, 276; *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (nşr. F. Giese), Breslau 1922, s. 47, 51; Enverî, *Düstûrnâme*, s. 91; Lebeau, *Histoire du Bas-Empire* (Fransızca trc. M. De Saint-Martin — M. Broscet), Paris 1836, XXI, 55, 66-73; N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1908, I, 325, 360; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 328 vd.; a.mlf., "Mehmed I", *İA*, VII, 496-500; Âlî, "Emir Süleyman Han Sikkeleri", *TOEM*, XIV/6 (83), s. 353-357; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 27 vd.; a.mlf., "Süleyman Çelebî", *İA*, XI, 179-182; P. Wittek, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına" (trc. Halil İnalcık), *TTK Belleten*, VII/27 (1943), s. 571-585; G. T. Dennis, "1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması" (trc. Melek Delilbaşı), *DTCFD*, XXIX/1-4 (1971-78), s. 157-161; Mükrimin Halil Yinanç, "Bâyezid I", *İA*, II, 385-386; M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Mûsâ Çelebî", *a.e.*, VIII, 661-666; Halil İnalcık, "Türkler (Osmanlılar)", *a.e.*, XII/2, s. 294.

FAHAMETTİN BAŞAR

FETTÂH

(الفتّاح)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) **biri.**

"Bir şeyi açmak, taraflar arasında hüküm vermek, birine yardım edip zafere ulaştırmak" anlamındaki feth kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup "iyilik kapılarını açan, bütün anlaşmazlıkların nihaî hakemliğini yapmak suretiyle mutlak adaleti gerçekleştiren, hak ile bâtılı birbirinden ayırıp durumu açıklığa kavuşturan, mazlumlara yardım edip mümin kullarına zafer veren" mânalarına gelir. Fethin asıl anlamı olan "açma" eyleminin sonuçları dış duyularla algılandığı gibi kalp gözüyle de (bâtınî hisler) idrak edilebilir. Râgıb el-İsfahânî, "Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar yine de gözlerimiz boyandı, daha doğrusu biz büyülenmişler zümresiyiz diyeceklerdir" (el-Hicr 15/14-15) meâlindeki âyetleri, Allah'a nisbet edilen birinci grup açma eylemine örnek olarak göstermiştir. Sonuçları kalp gözüyle algılanan açma fiili bazan fakru zarureti ortadan kaldırmak gibi dünyevî, bazan da bilinmezliği kaldırmak türünden mânevî olabilir (bk. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "fth" md.; *Kāmus Tercümesi*, I, 936). Fethin "hakemlik veya hâkimlik yapmak, nusret ve zafer vermek" mânaları da "açmak" şeklindeki temel mâna ile bağlantılıdır. Çünkü hâkim iki hasım arasında kapalı kalan hak ve adalet kapısını açarak karar vermektedir. Zafere ulaştırmak da haklılık ve ganimet kapısını açmak demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de fetih kavramı fiil veya isim kalıplarıyla otuz sekiz yerde geçmektedir. Bunların on birinde muhtelif fiil sigalarıyla, dört yerde ise fetih şeklinde Allah'a izâfe edilmekte (bk. M. F. Abdülbâkī, *el-Muʿcem*, "fth" md.), bir yerde de gayb anahtarlarının (mefâtih) O'nun nezdinde bulunduğu belirtilmektedir (el-En'âm 6/59). Dua üslûbu taşıyan bir âyette Allah "hükmedenlerin en hayırlısı" (hayrü'l-fâtihîn) diye anılmakta (el-A'râf 7/80), bir âyette de "adaletle hüküm veren ve her şeyi hakkıyla bilen" (el-fettâhü'l-alîm) şeklinde tavsif edilmektedir (Sebe' 34/26).

Hadislerde de fetih kavramı mâzi ve muzâri sigaları ve Kur'an'daki mânaları ile Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Wensinck, *el-Muʿcem*, "fth" md.). Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği bir hadiste (*Müsned*, VI, 24), "fâtih" ismi, esmâ-i hüsnâ listesine yer veren Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde de ("Daʿavât", 82) "fettâh" ismi Allah'a izâfe edilmiştir. İbn Mâce'nin listesinde ise fettâh ismine rastlanmamaktadır. Fetih kavramının hakiki veya mecazi mânadaki "kapı" kelimesiyle yakın ilgisi olduğu şüphesizdir. Nitekim kelimenin Kur'an ve hadislerdeki

kullanımında bu husus açıkça görülmektedir. Müslim'in *el-Câmi'u'ṣ-ṣaḥîḥ*'inde yer alan bir hadise göre Hz. Peygamber camiye girerken, "Allahım, bana rahmet kapılarını aç!" ("Ṣalâtü'l-müsâfirîn", 68) şeklinde dua edilmesini öğütlemiştir.

Kelâm âlimleri, kelimenin sözlük anlamını ve Allah'a nisbet edilen bir isim olarak Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanılışını göz önünde bulundurarak fettâh ismine öncelikle "hâkim" (kadı) mânasını vermeyi tercih etmişlerdir. Sebe' sûresinde bu ismin yer aldığı âyetten önceki âyetlerde müşriklere hitap edilmekte, hidayet ve dalâletin müslümanlarla müşriklerden hangisinde bulunduğu hususu tartışılmakta (34/24-25) ve devamında şöyle denilmektedir: "De ki: Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra da aramızda adaletle hüküm verecektir. O âdil bir hâkimdir (fettâh), her şeyi bilendir" (34/26). Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, buradaki hâkimliğin hidayet ve dalâletin hangi tarafa ait olduğunun belirlenmesi mânasına geldiğini söylemiş ve fettâh isminin "bilinmezlik perdesini kaldırıp gerçeği ortaya koyan" anlamına gelebileceğini ifade etmiştir (*Te'vîlâtü'l-Ḳur'ân*, vr. 596ª).

Kâinatta vuku bulan her şey ilâhî kudretin ürünü olmakla birlikte Allah madde dünyasında meydana gelen her şey için bir maddî sebep yaratmıştır. Buna bağlı olarak O'nun fettâh ismiyle açtığı her kapının duyularla algılanabilen bir açıcısı ve yakın sebebi mevcuttur. Bunu göz önünde bulunduran esmâ-i hüsnâ müellifleri fettâh isminin tecellî örneklerini mâna âleminden vermeye özen göstermişlerdir. Ebû Süleyman el-Hattâbî, fettâhı "kullarına rızık ve rahmet kapılarını açan, işlerinin ve teşebbüslerinin önündeki tıkanıklığı gideren, gerçeği görebilmeleri için kalpleri ve basîretlerinin üzerindeki perdeleri kaldıran" diye tefsir etmiştir (*Tefsîrü'l-esmâ' ve'd-da'avât*, vr. 12ᵇ). Gazzâlî, fettâha, "yardımıyla her kapalı şeyin açıldığı ve hidayetiyle her müşkülün çözüldüğü isim" şeklinde mâna verdikten sonra şöyle demektedir: "Bazan ülkeleri düşmanlarının ellerinden çıkarıp peygamberleri için fetheder ve, 'Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik' (el-Feth 48/1) der. Bazan da velîlerinin kalplerinden perdeyi kaldırıp yüceliğinin iklimine ve azametinin güzelliğine giden kapıları onlar için açar ve, 'Allah'ın insanlara açacağı rahmeti kimse tutamaz, O'nun tuttuğu rahmeti de kimse salıveremez' (Fâtır 35/2) der. Gayb ve rızık anahtarlarını elinde bulunduran Allah elbette fettâh olmaya lâyıktır" (*el-Maḳṣadü'l-esnâ*, s. 91-92). Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ise fettâhın üç ilgi alanı olduğunu söyler. a) Yokluk kilidini açıp nesne ve olaylara varlık kazandırmak; b) Bilinmeyeni kelâmı ile açıklamak ve her müşkülü çözmek; c) Rızık ve nasip kilitlerini açmak. Bu sonuncu tecellî kıtlıktan sonra yağmur, fakirlikten sonra zenginlik vermek suretiyle maddî alanda olabileceği gibi üzüntüyü sevince, sapıklığı hidayete, mâsiyeti taate, günahkârlığı tövbeye, mağlûbiyeti zafere ve cehaleti ilme çevirmek suretiyle mânevî alanda da gerçekleşebilir (*el-Emedü'l-aḳṣâ*, vr. 99ᵇ). İmam Kuşeyrî'ye göre Allah'ın fettâh olduğunu bilen bir insana yakışan, O'nun lutuf ve kereminin mutlaka geleceğini ummak, acele etmeyip ilâhî hükmün yerini bulmasına hazır olarak beklemek ve O'nun hükmünde zaman açısından her hangi bir değişikliğin olmayacağını bilmektir (*et-Taḥbîr fi't-teẕkîr*, s. 42).

Esmâ-i hüsnâyı kendine özgü bir yöntemle tasnife tâbi tutan Ebû Abdullah el-Halîmî (bk. ESMÂ-i HÜSNÂ), fettâhı Allah'ın kâinatı yönetmesini ifade eden isimler grubu içinde mütalaa etmiştir (*el-Minhâc*, I, 202). Bu tesbit isabetli olmakla birlikte yukarıda söz konusu edilen mânaları göz önünde bulundurarak fettâha ait tecellilerin insana yönelik olduğunu söylemek gerekir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye göre fettâh, "anlaşmazlıkları çözen (hâkim), hak ile bâtılı birbirinden ayıran" mânasına alındığı zaman kelâm sıfatı yoluyla tecelli edeceğinden zâtî sıfat niteliği taşır. "Zafer veren, rızıklandıran, kalp gözünü açıp hidayet lutfeden" anlamına geldiği yerlerde ise fiilî sıfatlar grubuna girer (*el-Emedü'l-aḳṣâ*, vr. 99ᵇ). Ayrıca fettâh "hâkim" mânasıyla, doksan dokuz isimden olan hakem ve muksıt isimleri ve Kur'an'da Allah'a nisbet edilen "kazâ" ve "fasl" kavramlarıyla (bk. M. F. Abdülbâkī, *el-Mu'cem*, "ḳży, fṣl" md.leri) belli bir ilgi içinde bulunduğu gibi "rızık ve rahmet kapılarını açan" mânası yönünden bâsıt, muğnî, mukīt, rezzâk, rahmân ve rahîm isimleri ve "zafer veren" anlamıyla da mevlâ ve nasîr isimleriyle mâna yakınlığına sahip bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "fth" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "fth" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "fth" md.; *Ḳāmus Tercümesi*, I, 936; Wensinck, *el-Mu'cem*, "fth" md.; M. F. Abdülbâkī, *el-Mu'cem*, "fth", "ḳży", "fṣl" md.leri; *Müsned*, VI, 24; Müslim, "Ṣalâtü'l-müsâfirîn", 68; Tirmizî, "Da'avât", 82; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Ma'âni'l-Ḳur'ân* (nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî — M. Ali en-Neccâr), Beyrut 1980, I, 385; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-ḥüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkāk), Beyrut 1399/1979, s. 39; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Ḳur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 596ª; Ebû Süleyman el-Hattâbî, *Tefsîrü'l-esmâ' ve'd-da'avât*, Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 1142, vr. 12ᵇ; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 202; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-maḳālât*, s. 49; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve'ṣ-ṣıfât*, vr. 154ᵇ-155ª; Beyhakī, *el-Esmâ' ve'ṣ-ṣıfât* (İmâdüddin), I, 113-114; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-teẕkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 42; Gazzâlî, *el-Maḳṣadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 91-92; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aḳṣâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 99ª-101ª; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yün*, s. 461-463; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 236-237.

BEKİR TOPALOĞLU

FETTAH EFENDİ

(1910-1963)

Üsküplü şair ve müderris.

Makedonya'nın başşehri Üsküp'te doğdu. Asıl adı Abdülfettah Raûf'tur. Halk arasında daha çok Fettah Efendi adıyla tanınmış, bazı makaleleriyle şahsî evrakında ise Fetah İshak veya Fetah İshakoviç imzasını kullanmıştır. Üsküplü Hacı İshak ailesine mensup, memleketin tanınmış şahsiyetlerinden biri olan babası Raûf Efendi onun iyi bir eğitim görmesi için elinden gelen gayreti sarfetti. İlk öğrenimini Üsküp'te muhtemelen Sırpça olarak yapan Abdülfettah, daha sonra burada Atâullah Kurtiş (Atâ Efendi) tarafından kurulan Meddah Medresesi'ne girdi. 1933 yılında düzenlenen ilk icâzet töreninde, her biri daha sonra Makedonya ve Kosova'da çeşitli hizmetler yapan arkadaşları Hâfız Necâti, Hâfız Şâban,

Fettah Efendi